

УДК 159.9:343.95

МОРАВСЬКА А.А.

Наук. керівник: МИЦЕНКО Д.В., канд. пед. наук

м. Житомир

КЛАСИФІКАЦІЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Одним з важливих прикладних напрямів застосування психологічних знань є психологічна експертиза. Досягнення психологічної науки допомагають розв'язати широкий спектр практичних завдань у різних сферах життєдіяльності. При цьому психологічна експертиза розуміється як комплексне дослідження особистості з метою визначення у підекспертної людини індивідуально-психологічних особливостей, рис та якостей особистості, рівня їх розвитку, мотивів тощо.

Проте, попри велику увагу до проблеми слід констатувати відсутність єдиної загальноприйнятої класифікації видів психологічної експертизи. Метою нашого дослідження є аналіз та систематизація основних видів психологічної експертизи.

Окремі аспекти проблеми психологічної експертизи (здебільшого судово-психологічної) висвітлено в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема В.Г. Гончаренка, В.Ф. Єнгалічева, О.В. Землянської, В. О. Коновалової, М.В. Костецького, Р.Я. Лемик, І.І. Мамайчук, Г.А. Мкртчяна, В.В. Нагаєва, В. М. Шерстюка. Проте й сьогодні залишаються недостатньо розробленими питання, пов'язані з узагальненням та класифікацією різних видів та напрямів психологічної експертизи.

Психологічна експертиза сьогодні має надзвичайно широку сферу застосування. На нашу думку, в залежності від мети та сфери застосування можна виокремити такі її види: трудова, психолого-педагогічна, медико-педагогічна, психологічна експертиза в соціальному управлінні, гуманітарна експертиза в освіті, психологічна експертиза реклами, судово-психологічна експертиза.

Вище наведена класифікація не може вважатись вичерпною, оскільки постійно з'являються нові сфери та завдання для застосування психологічної експертизи.

Розглянемо детальніше сутність основних видів психологічної експертизи.

Метою трудової експертизи є визначення придатності людини до певної професії. Типовим завданням психолога в цьому виді дослідження є формулювання відповідей на такі питання: Чи може підекспертна особа виконувати певну роботу? Чи може людина продовжувати працювати за певним фахом та на певній посаді? На якій роботі підекспертну особу краще задіяти?

Психолого-педагогічна експертиза застосовується, як правило, в умовах навчально-виховного процесу. Це комплексне дослідження, до якого залучаються як експерт психолог, так і педагог. Його ме-

тою є експертиза готовності дитини до шкільного навчання; особливостей розвитку особистості учня, виявлення психологічних детермінант поганої успішності, або (та) поведінки учня, дезадаптації до умов шкільного колективу тощо.

Медико-педагогічна експертиза здійснюється фахівцем в галузі клінічної психології. При цьому експерт має встановити чи є причиною, наприклад, поганої успішності, відставання у психічному розвитку, олігофренія, наслідки соматичних захворювань, своєчасно невиявлені психічні захворювання тощо. Наслідком такої експертизи може бути висновок про відповідність потенційних можливостей дитини вимогам загальноосвітньої школи. Природно, що до подібної експертизи можуть залучатись фахівці-педагоги.

Також зауважимо, що хоча в назві експертизи не вживається слово "психологічна", – ми вважаємо за доцільне віднести її саме до різновиду психологічної експертизи. На нашу думку, в даному виді експертизи клінічний психолог однаково уособлює в собі як медицину, так і психологію.

Психологічна експертиза в соціальному управлінні є прикладом застосування психологічних знань у сфері бізнесу та виробництва. Метою експерта-психолога в даному випадку може бути діагностика управлінських рішень, стилю керівництва, стосунків між працівниками, системи мотивування персоналу, формулювання психологічних рекомендацій щодо підвищення ефективності роботи організації.

Відносно новим видом експертизи є гуманітарна експертиза в освіті, до якої в якості експертів крім психологів можуть залучатись також педагоги, філософи та соціологи. Її метою може бути оцінка відповідності концепції конкретної освітньої установи, її освітнього середовища, а також відповідність авторських навчальних програм основним вимогам гуманістичної парадигми освіти. Головною з яких є створення умов для прояву творчого потенціалу тих, хто навчається, розвитку їхніх здібностей та особистості в цілому [2].

Психологічна експертиза реклами полягає в експертному дослідженні психологічної ефективності реклами; асоціацій, що супроводжують рекламний образ тощо.

Найбільш дослідженими й розробленими є питання, пов'язані з судово-психологічною експертизою. Її організація регламентується відповідними нормативно-правовими актами, основним з яких є Закон України "Про судову експертизу". Він зокрема визначає такі основні принципи експертної діяль-

ності, як законність, незалежність, об'єктивність та повнота дослідження [1].

Цей вид психологічної експертизи має в свою чергу багато підвидів. Також постійно з'являються нові приклади застосування психологічних знань у судовій та слідчій практиці.

На думку М. В. Костицького судово-психологічну експертизу доцільно досліджувати в залежності від того, в якому виді юрисдикційного процесу вона застосовується. За таким підходом науковець аналізує специфіку застосування психологічної експертизи в кримінальному, цивільному та адміністративному провадженнях [5].

У кримінальному процесі згідно з характером питань, які вирішує психологічна експертиза, можна виділити такі її види [4-7]:

- експертиза індивідуально-психологічних особливостей особистості звинуваченого та їх вплив на його поведінку під час вчинення дій, які йому інкримінуються;
- експертиза наявності фізіологічного афекту в звинуваченого в момент вчинення дій, які йому інкримінуються;
- експертиза здатності неповнолітнього звинуваченого з відставанням в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, розуміти характер своїх дій та керувати ними;
- експертиза здатності свідка або потерпілого правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, і давати про них правильні свідчення;
- експертиза здатності особи, яка є потерпілою у справі про зґвалтування, сприймати характер здійснюваних дій та чинити спротив;
- експертиза психічного стану особи, яка вчинила а самогубство;
- експертиза соціально-психологічної структури злочинного угруповання;
- експертиза у справах, пов'язаних з управлінням технікою;
- експертиза фонограм і відеозаписів.

Досить широким є спектр компетенцій судово-психологічної експертизи в цивільному процесі [5, 6]:

- встановлення ступеня розуміння підекспертним суті здійснюваних ним угод;
- виявлення станів, які ускладнюють адекватне відображення дійсності;
- встановлення психологічної сумісності подружжя, дітей із кожним з батьків;
- визначення можливостей конкретних осіб у забезпеченні виховання дітей;
- встановлення здатності свідків сприймати важливі для справи події та давати щодо них адекватні свідчення;
- експертиза моральної шкоди;
- встановлення професійної придатності з урахуванням психологічних особливостей осо-

бистості в справах, пов'язаних із трудовими спорами.

В справах про адміністративні правопорушення в компетенцію судово-психологічної експертизи входять [5]:

- встановлення наявності фізіологічного афекту (або іншого особливого емоційного стану) в підекспертного, якого звинувачують у вчиненні адміністративного правопорушення;
- визначення здатності свідка чи потерпілого правильно сприймати обставини правопорушення та давати про них свідчення;
- визначення рівня розвитку неповнолітньої особи, відповідності його фізичному віку, встановлення педагогічної занедбаності тощо;
- виявлення особистісних якостей правопорушника, які вплинули на вчинене правопорушення;
- встановлення психологічних особливостей та психічного стану водія транспортного засобу при порушенні ним правил дорожнього руху, ролі означених психологічних особливостей у здійсненому правопорушенні.

У контексті теми нашого дослідження неможливо оминати такий вид судової експертизи як комплексні експертизи за участю психолога. Комплексною називають судову експертизу тих самих об'єктів спільно з фахівцями суміжних наук із метою отримання повної відповіді на питання, які стосуються межових сфер цих наук [7].

У нашому дослідженні було розглянуто велику кількість видів психологічної експертизи та широке коло завдань, які вона виконує. Можна констатувати факт стрімкого розвитку психологічної експертизи в тому числі за рахунок появи нових її видів та напрямів, вдосконалення методів проведення експертизи, застосування нових технічних засобів. Це в свою чергу сприяє підвищенню обґрунтованості й надійності експертних висновків, розширює сферу застосування прикладних психологічних знань, обумовлює зростання затребуваності психологічної науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про судову експертизу" від 25.02.94 р. № 4038а-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. – Назва з екрану.
2. Коваль О. А. Гуманітарна експертиза у просторі освіти інформаційного суспільства / О. А. Коваль, І.О. Макаруч // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – № 2. – С. 24-28.
3. Коновалова В. О. Юридична психологія / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Харків: Право, 2008. – 240 с.
4. Костицкий М. В. Судебно-психологическая экспертиза / М. В. Костицкий. – Львов: Вища школа, 1987. – 142 с.
5. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы / В. В. Нагаев. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 333 с.
6. Юридическая психология: учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. "Юриспруденция" / [И. И. Аминов и др.]. – М.: Юнити-ДАНА, 2012. – 415 с.